

Kulttuuriympäristö kaavoituksessa –

Arvottaminen kaavasuojelelussa Oulun keskustassa 50 vuoden ajalla

Annina Luostarinen, Timo Ylimaunu

Arkeologia, Oulun yliopisto

Artikkelissa tarkastellaan kulttuuriympäristön arvottamista Oulun kaavoitukseen liittyvässä päätöksenteossa kulttuuriympäristön suojelelun näkökulmasta. Artikkelin pohjautuu Annina Luostarisen Oulun yliopiston arkeologian oppiaineeseen tekemään pro gradu -tutkielmaan.¹ Historiallisen arkeologian tutkimuksessa kulttuuriperinnöllä tarkoitetaan maanalaisia arkeologisia kohteita, joissa arkeologinen esineistö, rakennusten jäänteet ja orgaaninen materiaali, siis kulttuurikerros, on säilynyt ja tutkittavissa. Toisaalta kulttuuriperinnöksi ymmärretään myös maanpäälisiä kohteita, kuten joko käytöstä poistuneita tai käytössä olevia rakennuksia, monumentteja, kuten muistopatsaita, muistolaattoja, patsaita tai hautamuistomerkkejä ja –kiviä. Historiallinen arkeologia tutkii siis monipuolisesti ja –alaisesti materiaalista kulttuuria. Tässä tutkimuksessa kulttuuriperinnöllä tarkoitetaan erityisesti arkeologisia, sekä maanalaisia että maanpäälisiä, siis kaupunkiarkeologisissa inventoinneissa muinaisjäännöksiksi luokiteltuja kohteita ja olemassa olevia tai olleita rakennuksia, yksittäin tai kokonaisuuksina.² Historiallisessa arkeologiassa tutkimuskohteina ovat sekä varhaismodernin ajan että nykyajan kohteet,³ joita ei välttämättä mielletä tai luokitella muinaisjäännöksiksi.

Kulttuuriperinnön hallintointiin, suojeleluun ja päätöksentekoon liittyvät asiat ovat tärkeitä niin arkeologiassa kuin laajemmin kulttuuriperintötyössä. Kun uusia kohteita löydetään koko ajan, kasvava kulttuuriperintökanta vaatii tehokasta suojele- ja hoitotyötä säilyäkseen laajenevan

---

¹ Annina Luostarinen, *Kulttuuriympäristö kaavoituksessa – Arvottaminen kaavasuojelelussa Oulun keskustassa 50 vuoden ajalla*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, arkeologian oppiaine 2015.

² Katso UNESCO, *Convention concerning the protection of the World Cultural and Natural Heritage*. Adopted by the General Conference at its seventeenth session Paris, 16 November 1972. <http://whc.unesco.org/archive/convention-en.pdf>, luettu 17.5.2016; Tiia Ikonen ja Teemu Mökkönen, *Oulu – Uleåborg. Kaupunkiarkeologinen inventointi. Vaasa- ja suurvalta-ajan kaupunkiarkeologinen inventointiprojekti*. Museovirasto, Rakennushistorian osasto, 2002. <http://www.nba.fi/fi/File/76/oulu-raportti.pdf>, luettu 17.5.2016; Titta Kallio-Seppä, *Oulu - Uleåborg. Kaupunkiarkeologisen inventoinnin päivitys*. Museovirasto, Rakennushistorian osasto, 2007. <http://www.nba.fi/fi/File/570/oulu-inventointi-paivitys-koko.pdf>, luettu 17.5.2016.

³ Katso Victor Buchli and Gavin Lucas. *Archaeologies of the Contemporary Past*. Routledge, London, 2001.; Alfredo González-Ruibal. “Time to Destroy. An Archaeology of Supermodernity”. *Current Anthropology*, 49(3) 2008, 247–279.; Alfredo González-Ruibal. “Topography of terror or cultural heritage? The monuments of Franco Spain”. *Europe’s Deadly Century. Perspectives on the 20th century conflict heritage*, Eds. N. Forbes; R. Page & G. Pérez. English Heritage, Swindon, 2009, 65–72.; Timo Ylimaunu, Paul R. Mullins, James Symonds, Titta Kallio-Seppä, Hilikka Heikkilä, Markku Kuorilehto and Siiri Tolonen. ”Memory of barracks – World War II German ‘Little Berlins’ and postwar urbanization in Northern Finnish towns”. *Scandinavian Journal of History*, 38(4) 2013, 525–548.

maankäytön paineessa. Kulttuuriympäristömme ei ole muuttumaton kokonaisuus, vaan se muotoutuu yhteiskunnallisesti valintojen seurauksena; valintojen takia meidän jokapäiväiseen kulttuuriimme kuuluvia kohteita tuhotaan myös enenevässä määrin.⁴ Kaavoituksen päätökset liittyvät osaltaan aineelliseen kulttuuriperintöön ja se, millainen kulttuuriympäristö meillä on tänä päivänä, johtuu aiempien vuosikymmenten päätöksenteosta. On siis perusteluta kiinnittää tutkimuksellista huomiota kulttuuriperintöhallintoon liittyvään problematiikkaan ja aikaisempien suojelupäätösten arviointiin. Suojelupäätökset kertovat tämän päivän arvovalinnoista, joiden kautta osaltaan rakentuu meidän tämän päivän menneisyytemme, mutta myös tulevaisuuden menneisyys.⁵

Oulussa kaavoittamista on tehty jo yli 350 vuoden ajan – ensimmäiset kaupunkimittaukset suoritettiin vuosina 1647–1648.⁶ Maankäyttö on ollut intensiivistä ja erityisesti vuoden 1822 palon seurauksena kaupungin varhaisimmista vaiheista on merkkejä jäljellä enää vain maan alla.⁷ Pääasiassa kaupunkia on kaavoitettu uudelleen tulipalojen seurauksena, mutta myös kruunun toiveesta uusien kaupunkisuunnitteluhanteiden mukaisesti.⁸ Ajan mittaan Oulun kaupunkikuvassa ovat tulleet näkyviksi niin klassismi, empire kuin funktionalismi.

Maailmansotien jälkeen rakennussuojelussa alettiin ymmärtää, millaisen murroksen ääressä yhteiskunta ja vanha rakennuskanta olivat,⁹ ja suojelukysymykset tulivat vähitellen ajankohtaisiksi. Paljon menetettiin, etenkin 1960-luvun alussa käynnistyneen mittavan asemakaavoituksen ja kaupunkien uudelleenrakentamisen yhteydessä.¹⁰ Suojeluasioissa havahduttiin puukaupunkien suojeluun, vaikka vanhan rakennuskannan säilyttäminen nähtiin osittain taakkana kuin mahdollisuutena. Oulussa 96 % kaikesta rakennuskannasta on rakennettu vuoden 1940 jälkeen.¹¹

---

⁴ Sirkku Pihlman, ”Museo ja ympäristö”. *Museologia tänään*. Toim. Pauliina Kinanen. Suomen museoliitto, Helsinki 2009, 213.; González-Ruibal, 2008; 2009; katso myös Rodney Harrison, ”Forgetting to remember, remembering to forget: late modern heritage practices, sustainability and the ‘crisis’ of the past”. *International Journal of Heritage Studies*, 19(6) 2013.

⁵ Myös Harrison, 2013.

⁶ Titta Kallio-Seppä, *Kosteutta, puuta ja vallankäyttöä – arkeologinen näkökulma Oulun kaupungin julkisen tilan kehittämiseen 1600-luvulta 1820-luvulle*. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, Rovaniemi 2013, 36; Juhani Kostet, *Cartographia urbium Finnicarum – Suomen kaupunkien kaupunkikartografia 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa*. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, Rovaniemi 1995, 57–59.

⁷ Henrik Lilius, ”Suomi kaupungistuu suurvalta-ajalla (1617–1721)”. *Suomen kaupunkirakentamisen historia I*. Toim. Henrik Lilius & Pekka Kärki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2014a, 183.

⁸ Henrik Lilius, ”Pohjoinen renessanssi ja vanhemman Vaasa-ajan (1523–1617) kaupunki Suomessa”. *Suomen kaupunkirakentamisen historia I*. Toim. Henrik Lilius & Pekka Kärki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2014b, 120.

⁹ Pekka Kärki, ”Rakennussuojelu museotoimen tehtäväkentässä”. *Suomen museohistoria*. Toim. Susanna Pettersson & Pauliina Kinanen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010, 50, 56–57.

¹⁰ Henrik Lilius, *Suomalainen puukaupunki*. Nyborg, Rungsted 1985, 44.; katso myös Ylimaunu et al., 2013.

¹¹ Oulun kaupungin rakennussuojelutyöryhmä, *Oulun kulttuuriympäristöohjelma*. Oulun kaupunki, Oulu 2013, 109. http://www.ouka.fi/c/document_library/get_file?uuid=b9feda58-00bc-4184-89b8-b8c078f16ceb&groupId=64220 (luettu 13.5.2015).

Tämän historiallisen arkeologian tutkimuksen aiheena on selvittää sitä, kuinka kaavoituksessa on tehty päätöksiä kulttuuriympäristöstä ja millaisin kriteerein, sekä millainen on tässä prosessissa ollut kulttuuriympäristön, sen arvottamisen, kaavoituksen ja päätöksenteon suhde toisiinsa. Tarkemmin analysoidaan niitä kriteerejä, kuinka kulttuuriympäristön kohteita on arvotettua ja onko tämä arvottaminen muuttunut eri aikoina. Artikkelin ei ole vertaileva tutkimus, jossa tarkasteltaisiin vastaavia tapauksia muissa suomalaisissa kaupungeissa. Tutkimuskohteena on Oulun kaupungin keskustan ruutukaava-alue, käsittäen I-VI kaupunginosat. Lisäksi mukana on Koskikeskuksen kaupunginosaan kuuluva Linnansaari, koska se on alueena hyvin lähellä ruutukaava-aluetta. Tarkasteltava aikaväli on 50 vuotta: muinaismuistolain alusta Oulun suureen kuntaliitokseen (1963–2012). Aineistona ovat Oulun kaupunginvaltuuston kokouspöytäkirjat, joista selvitetään kaavoitukseen liittyvää päätöksentekoa. Pöytäkirjoista on tarkasteltu asemakaavoja ja kaavamutoksia sekä muutamia muita asioita, kuten rakennussuojeluasioita, joiden pohjalta arvottamista ja päätöksentekoa Oulussa on käsitelty kulttuuriympäristön suojelun näkökulmasta.

Kulttuuriperinnöstä ja arvottamisesta

Tässä tutkimuksessa keskeisin käytetty termi on kulttuuriympäristö, jossa Museovirasto määritelmän mukaan näkyy ihmisen toiminta ja sen suhde ympäristöönsä ennen ja nyt. Kulttuuriympäristö muodostuu muinaisjäännöksistä, rakennetusta ympäristöstä, maisemasta ja perinnebiotoopeista.¹² Oulun kaupungin kulttuuriympäristöohjelmassa kulttuuriympäristö on määritelty koostuvan muinaisjäännöksistä, kulttuurimaisemasta sekä rakennetusta ympäristöstä.¹³ Tässä artikkelissa kulttuuriympäristöllä tarkoitetaan etenkin kaupunkialueen muinaisjäännöksiä sekä sen rakennettua tilaa.

Kulttuuriympäristön ja kulttuuriperinnön arvottaminen on monitahoinen ja ongelmallinenkin prosessi, jossa joudutaan tasapainoilemaan erilaisten arvot ja näkökantojen kanssa. Arvottamisen ongelmallisuus tulee ilmi silloin, kun arvotettavia on paljon toisiinsa nähden erilaisia kohteita; mitä halutaan muistaa. Kohteilla voi olla samanaikaisesti monenlaisia arvoja, jotka ovat keskenään ristiriitaisia; kuten suojellaanko kulttuuri- vai luonnonperintöä.¹⁴ Kulttuuriperinnön arvottamisessa olennaista on, kenelle se on tärkeää. Ovatko kohteet paikallisesti, valtakunnallisesti vai kansainvälisesti arvokkaita; näihin kaikkiin liittyy vielä arvottajien henkilökohtainenkin tunne taso.

---

¹² Museovirasto, *Kulttuuriympäristö*. <http://www.nba.fi/fi/kulttuuriymparisto> (luettu 11.2.2014).

¹³ Oulun kaupungin rakennussuojelutyöryhmä 2013, 7.

¹⁴ Johanna Enqvist ja Marianna Niukkanen, ”Historiallisen ajan muinaisjäännökset – teoriassa ja käytännössä”. *Arkeologipäivät 2006*. Toim. Teemu Mökkönen ja Sirkka-Liisa Seppälä. Suomen arkeologinen seura, Helsinki 2007, 11; ks. Ossi Mansikka, ”Museoarvot ja kalat vastakkain – Vanhankaupunginkosken padon purkamisesta halutaan selvityksiä”. *Helsingin Sanomat* 17.3.2015. <http://www.hs.fi/kaupunki/a1305938362727> (luettu 19.5.2015).

Kulttuuriperintötyössä arvottamista tehdään pääasiassa erilaisten suojeluarvojen kautta, mitä kohteita valitaan UNESCO:n maailmanperintölistalle tai mitä kaupunkien arvokkaita ja arkeologisesti säilyneitä alueita suojellaan.¹⁵

Arvoon vaikuttavat kohteen ominaisuudet ja sen konteksti. Arvoja tuotetaan kohteen ominaisuuksien ja sen kontekstin suhteesta, eivätkä ne riipu pelkästään kohteesta. Kohteisiin liittyvä taloudelliset arvot, kuten markkina-arvo, ei-markkina-arvo, olemassa olemisen arvo, vaihtoehtoarvo ja perintöarvo,¹⁶ liittyvät etenkin paikkaan kokonaisuutena; millaiset taloudelliset kustannukset syntyvät kohteiden säilyttämisestä verrattuna uudisrakentamisesta. Fyysiset, olemassa olevien jäänteiden arvon/arvojen lisäksi arvottamisessa voidaan tarkastella kohteen paikallista luonnetta, sen säyneisyyttä, siitä tuotettua tietoa sekä siihen liittyviä paikallisia tapoja ja muistoja.¹⁷ Kohteilla ei siis ole luontaisia, synnynnäisiä tai edes muuttumattomia arvoja – kulttuuriperintöarvot määritetään tapauskohtaisesti. Toisaalta nykyisin kohteiden kulttuuriperintöarvo ymmärretään lähinnä itseisarvona, jota on myös kritisoitu kysymällä, onko järkevää ja/tai voidaanko ylipäätään kaikkea kulttuuriperintöä edes säilyttää.¹⁸ Olennaista on se, että arvot ovat olleet muutoksessa viimeisten vuosikymmenten aikana. Kulttuuriperintöä on siis arvoitettava uudelleen koko ajan – menneisyyden päätökset eivät välttämättä ole relevantteja nykypäivän näkökulmasta, etenkin sitä ajatellen, millaisen menneisyyden luomme tulevaisuuden sukupolville.¹⁹ Menneisyyden päätökset ovat perustuneet aikakauden olemassa olevaan tietoon ja arvottamisen kriteereille; eivät tämän päivän arvokriteereille.

Menneisyyden arvottamisen perusteena käytämme Randall Mason luomaa arvotypologiaa erilaista kulttuurisista, sosiaalisista ja taloudellisista arvoista,²⁰ jotka ovat enemmän tai vähemmän abstrakteja arvoja. Kulttuuriperintö on monitahoinen asia, sillä siihen voi samalla kertaa liittyä monia arvoja, joiden tärkeys ja painotus vaihtelevat riippuen tarkastelijasta. Kohteen eri arvoja tarkasteltaessa ongelmana on se, että arvot eivät ole keskenään suoraan vertailukelpoisia ja eri osapuolet yleensä arvostavat kohdetta tietyn arvon takia. Rahallinen arvo ja kulttuurihistoriallinen arvo eivät ole

---

¹⁵ Ikonen ja Mökkönen, 2002, 2–4; Mika Lavento, ”Arkeologian määritelmät”. *Johdatus arkeologiaan*. Toim. Petri Halinen, Visa Immonen, Mika Lavento, Terhi Mikkola, Ari Siiriäinen & Pirjo Uino. Gaudeamus University Press, Helsinki 2008, 34; Mervi Suhonen, ”Arkeologian lähdeaineistot: menneisyyden fyysinen kulttuuriperintö”. *Johdatus arkeologiaan*. Toim. Petri Halinen, Visa Immonen, Mika Lavento, Terhi Mikkola, Ari Siiriäinen & Pirjo Uino. Gaudeamus University Press, Helsinki 2008, 131–132; UNESCO, 1972; Oulun kaupunki, *Arvokkaita Alueita Oulussa I*. Oulun kaupunki, Oulu 1999; Oulun kaupunki, *Arvokkaita alueita Oulussa II*. Oulun kaupunki, Oulu 2001.

¹⁶ Randall Mason, ”Assessing Values in Conservation Planning – Methodological issues and choices”. *The Heritage Reader*. Edited by Graham Fairclough, Rodney Harrison, John J. Jameson & John Schofield. Routledge, London 2008, 100, 104–107.

¹⁷ John Schofield, ”Heritage Management, Theory and Practice”. *The Heritage Reader*. Edited by Graham Fairclough, Rodney Harrison, John J. Jameson & John Schofield. Routledge, London 2008, 25.

¹⁸ Harrison, 2013; Cornelius Holtorf, ”Averting loss aversion in cultural heritage”. *International Journal of Heritage Studies*, 21(4) 2015, 405–421.

¹⁹ Harrison, 2013, 579–580, 591.

²⁰ Mason, 2008.

järkevästi vertailukelpoisia keskenään, ja kun arvot ovat muuttuvia, ei ole mahdollista objektiivisesti tarkastella tai mitata kohteen arvoja. Kulttuuriperinnön arvoille on siis ominaista, että ne ovat aina jossain määrin subjektiivisia ja riippuvat ”katsojasta”, ja että arvot eivät ole kiinteitä ja luontaisia.²¹

Sosiokulttuuriset arvot liittyvät yleisesti kohteen olemiseen merkityksellinen ihmisille tai ryhmille pääosin kohteen sisältämien ominaisuuksien (ikä, kauneus yms.) vuoksi. Historialliset arvot muodostuvat kohteen iästä, tärkeisiin henkilöihin tai tapahtumiin liittymisestä, harvinaisuudesta tai dokumentaarisuudesta. Historiallista arvoa on kahta alatyypä: koulutuksellista/akateemista arvoa, joka on erityisesti tuotettuun tietoon liittyvää, ja taiteellista arvoa, joka puolestaan liittyy uniikkiuteen, parhauteen tai myös yksittäiseen taiteilijaan. Kulttuuriset tai symboliset arvot viittaavat kulttuuriperintöön liittyviin jaettuihin merkityksiin, jotka eivät ole suoraan historiallisia. Kulttuurisia, kulttuuriperintö arvojen kautta luodaan menneisyyden kulttuurisia yhteyksiä nykyisyydessä. Sosiaaliset arvot mahdollistavat ja helpottavat sosiaalista kanssakäymistä ja voivat liittyä erilaisiin tapahtumiin ja kokoontumisiin kulttuuriperintöön liittyvällä paikalla. Hengelliset tai uskonnolliset arvot koskevat kohteeseen liittyvää uskonnollista tai pyhää merkitystä, mutta näihin arvoihin liitetään myös maallisemmat ihmetyksen ja vaikuttuneisuuden kokemukset. Esteettiset arvot liittyvät erityisesti visuaalisuuteen, mutta myös muut aistikokemukset liittyvät esteettisiin arvoihin. Kulttuuriperintö voi siis olla arvokasta sen aiheuttamien aistikokemusten vuoksi.²²

Rodney Harrison on kiinnittänyt huomiota historiallisiin arvoihin, kuten erilaisten kohteiden edustavuuteen perustuvan kulttuuriperinnön suojelun kaiken kattavuuden. Hän kutsuu nykypäivän suojelun ongelmaa myöhäismodernin ajan muistikriisiksi, ”Late modernity’s memory crisis”. Hän kyseenalaistaa tapamme tuottaa nykyisyyden läpäiseviä ja näkyviä monenlaisia menneisyyksiä. Suojelun kautta tuotetaan, mutta myös uudennetaan, erilaisia materiaalisia ja kulttuurisia ympäristöjä.²³ Tämä liittyy erilaisten kohteiden käyttämiseen muistin välineenä, muistitiedon tuottamiseen ja muistitiedon muuttamiseen, kuten Oulun Alppilan Waffen-SS upseerikerhotaloa kutsutaan Oulussa yleisesti alppijääkärien rakentamaksi Kalevankartanoksi²⁴ hävittäen rakennukseen liittyvä synkkä menneisyys ja liittäen rakennus suomalaiskansalliseen kulttuuriperintöön.²⁵ Aiheeseen on kiinnittänyt huomiota myös Cornelius Holtorf esittäen, että vaikka tietty kohde häviäisi,

---

²¹ Mason, 2008, 102.

²² Mason, 2008, 104–105.

²³ Harrison, 2013, 580–581.

²⁴ *Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet, osa 1*. Pohjois-Pohjanmaan seutukaavaliitto, Oulu, 1993, 52, kohde 66.

²⁵ Paul Connerton, *How Societies Remember*. Cambridge University Press, Cambridge, 1989.; James A. Delle, “A tale of two tunnels. Memory, archaeology, and the Underground Railroad”. *Journal of Social Archaeology*, 8(1) 2008, 63–93.; Paul Connerton, “Seven types of forgetting”. *Memory Studies*, 59(1) 2008, 59–71.; Ylimaunu et al., 2013.

tai hävitetään, sen muistitieto ja muisto ei välttämättä katoa mihinkään. Muistitieto sekä muistamisen tavat muuttuvat ja ne voivat tietyissä tapauksissa vaikuttaa positiivisesti vastaaviin kulttuuriperintökohteisiin.²⁶

Taloudelliset arvot ovat osittain päällekkäisiä sosiokulttuuristen arvojen kanssa, mutta lähtökohtaisesti ne muodostuvat eri tavalla, sillä yleisin tapa ilmaista taloudellista arvoa on hinta. Markkina-arvo koskee kulttuuriperintöön liittyviä tuotteita ja palveluita, jotka ovat vaihdettavissa tai hinnoiteltavissa olevia. Markkina-arvot ovat siis hintaa perustuvia arvoja. Ei-markkina-arvot puolestaan ovat taloudellisia, ei hinnan kautta esitettäviä arvoja, jotka ovat verrattavissa sosiokulttuurisiin arvoihin. Ne muuttuvat taloudelliseksi arvoiksi ihmisten sijoittaessa resursseja (usein rahaa) kulttuuriseen kohteeseen. Olemassa olemisen arvo liittyy ihmisten kulttuuriperinnön arvostamiseen sen olemassaolon ansiosta. Vaihtoehtoarvon kautta ihmiset haluavat säilyttää mahdollisuuden kuluttaa kulttuuriperintöä, jonain päivänä. Perintöarvo puolestaan liittyy haluun säilyttää kulttuuriperintö tuleville sukupolville. Olennainen ero taloudellisten ja sosiokulttuuristen arvojen välillä on kulttuuriperinnön kuluttamisen ja siihen investoimisen ajatus.²⁷

Johanna Enqvist ja Marianna Niukkanen esittelevät toisenlaisen ryhmän arvoja. Mainittuja arvoja ovat tieto-, identiteetti-, symboli-, elämys- ja nähtävyyсарvo sekä pedagoginen arvo. He painottavat arvojen muuttumista: kohteen tutkiminen voi muuttaa kohteelle annettuja arvoja.²⁸ Näitä hyödynnetään myös arvottamisen tarkasteluun Oulun kaupunginvaltuuston pöytäkirjoista.

Kaavoituspäätökset ja kulttuuriympäristö

Oulun kaupunginvaltuuston kokouspöytäkirjoista valittiin tutkimusaineistoksi 174 asemakaava-asiaa sekä muutama muu tapaus sekä rakennussuojeluasialia. Arvottamista ja päätöksentekoa on analysoitu neljän luokan kautta. Luokka A:han kuuluvat maininnat arkeologisista kohteista (18 kpl). Luokassa B on rakennettuun kulttuuriympäristöön liittyviä tapauksia (106 kpl). Luokka C:hen liittyvät suojelliset tapaukset rakennetussa kulttuuriympäristössä (34 kpl). Luokka X:n tapauksissa rakennetun kulttuuriympäristön kohteet on jo purettu (31 kpl) – asian käsittely ei siis enää vaikuta kulttuuriympäristön kohtaloon. Luokka X on muita luokkia pienemmässä roolissa tutkimuksessa. Kulttuuriympäristön kerroksellisuudesta johtuen luokassa A on vain kolme tapausta – muut löytyvät

---

²⁶ Holtorf, 2015.

²⁷ Mason 2008, 106–107.

²⁸ Enqvist & Niukkanen 2007, 11–12.

myös luokasta B tai C.²⁹ Valitut tapaukset muodostavat ne kaupunginvaltuuston käsittelyssä olleet suojeluasiat koko tutkimusajalta, joten tutkimusaineiston on asian käsittelyn kannalta kattava.

Arkeologinen kulttuuriympäristö asemakaavoituksessa

Tapauksia luokassa A on vähemmän kuin muissa luokissa, vain 18 kappaletta. Arkeologisesti keskustan menneisyys ulottuu hieman pitemmälle kuin rakennetun kulttuuriympäristön historia, joten arkeologiseen kulttuuriympäristöön liittyviä tapauksia saattaa sisältyä muihin asemakaavapäätöksiin. Vähyttä ensimmäisten vuosikymmenten osalta selittää inventointien puute ja tiedon vähyys kaavoituksen tueksi. Oulun alueen muinaisjäännöskohteet on inventoitu 1980-luvulla ja kaupunkiarkeologiset kohteet, siis 1720-lukua vanhemmat kohteet, on inventoitu vuonna 2002. Kaupunkiarkeologista inventointia on päivitetty vuonna 2007.³⁰ Vanhemmat inventoinnit on tehty aikakautensa kriteerien mukaisesti, etenkin 1980-luvulla keskityttiin lähinnä esihistoriallisten kohteiden etsintään ja kartoitukseen. Kaupunkiarkeologiset tutkimukset Oulussa painottuvat selkeästi 2000-luvulle, vaikka ne ovat vähitellen lisääntyneet 1970-luvulta lähtien.³¹ Tämä on johtunut Museoviraston havahduttua siihen 1990-luvun lopussa, että Vaasa- ja suurvaltakaupunkien arkeologisen tutkimuksen kautta saadaan uudenlainen näkökulma kaupungistumiseen ja kaupunkien menneisyyteen.³² Vaikka maankäytön suunnittelussa ja kaavoituksessa jo vuoden 1958 rakennuslaista lähtien on pitänyt huomioida kulttuurimuistomerkkejä, on näkökulma ollut sivuutettavissa, jos ja kun kaavoituksen tueksi ei ole ollut saatavilla tietoa alueen arkeologisista tai kulttuurihistoriallisista arvoista. Oulun keskusta on historiallisen ajan menneisyyttä ajatellen merkittävässä asemassa, sillä ennen Oulun perustamista Suomessa oli vain yhdeksän kaupunkia.³³

Luokan A tapaukset painottuvat 2000-luvulle – mihin osasyynä voi olla kaupunkiarkeologisen tutkimuksen lisääntyminen, mutta myös maankäyttö- ja rakennuslain voimaantuleminen. Kolmen ensimmäisen vuosikymmenen ajalta (1960-, 1970- ja 1980-luvut) tapauksia on muutama ja niissä ei ole kaavasuojelua. Tästä eteenpäin tapausten määrä lisääntyy. 1990-luvulta on ensimmäinen suora maininta siitä, että muinaismuistolle annetaan suojaava merkintä asemakaavaan

---

²⁹ Artikkelissa tapauksia tarkastellaan yhteenvedon omaisesti. Tarkat tiedot tutkimuksen tapauksista löytyvät pro gradu -tutkielmasta, Luostarinen 2015.

³⁰ Ympäristöhallinto, *Ympäristö > Valtakunnalliset inventoinnit*. http://www.ymparisto.fi/fi-FI/Elinymparisto_ja_kaavoitus/Elinymparisto/Kulttuuriymparisto/Kulttuuriympariston_hoidon_keinot/Valtakunnalliset_inventoinnit (luettu 29.10.2015).; Ikonen ja Mökkönen, 2002; Kallio-Seppä 2007.

³¹ Titta Kallio, ”Kaupunkiarkeologiset kenttätutkimukset Oulussa”. *Historiaa kaupungin alla: kaupunkiarkeologisia tutkimuksia Oulussa*. Toim. Titta Kallio & Sanna Lipponen. Pohjois-Pohjanmaan museo, Oulu 2005, 13–14.; Kallio-Seppä, 2013.

³² Katso Timo Ylimaunu, *Aittakylästä kaupungiksi. Arkeologinen tutkimus Tornion kaupungistumisesta 18. vuosisadan loppuun mennessä*. *Studia Archaeologica Septentrionalia* 4. Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, Rovaniemi 2007.; Kallio-Seppä, 2013.

³³ Kostet 1995, 18.

kaupunkiarkeologisen muinaisjännöksen takia. Merkintä on annettu suojelutarkoituksessa: se ei kuitenkaan estä rakentamista, mutta edellyttää tutkimuksia ennen sitä. 2000-luvun tapaukset koskevat tulevia/tehtyjä kaivauksia tai suojelumerkinnän antamista kohteelle.

2000-luvun kaavoituspäätöksiä tarkastellessa syntyy malli kaavamerkintöjen käytöstä; kaavoissa suositaan ark-merkintää sm-merkintöjen sijaan. Ero ark- ja sm-merkinnöissä on viittaaminen lakiin. Ark-kohde on ”arkeologisten tutkimusten kannalta erityisen mielenkiintoinen alue, jolla tulee varautua arkeologisiin tutkimuksiin maaperään kajoavia töitä tehtäessä”. Sm-kohde on puolestaan ”alueen osa, jolla sijaitsee muinaismuistolain mukainen muinaismuistoalue”. Käytettäessä ark-merkintää mainintaa lailla suojelusta ei ole lainkaan, mikä asettaa kohteita eriarvoiseen asemaan – tutkimukset alueella tulee tehdä ennen rakennustöitä, mutta mahdollisuutta rakennustöiden välttämiseen kohteella ei ole. Samoin kaavoituksen tukena käytettävässä sekä Oulun että muissa kaupunkiarkeologisessa inventoinneissa kohteet on luokiteltu kahteen luokkaan, mutta kummankaan luokan kohteet eivät ole rauhoitettuja rakentamiselta, koska luokituksessa ei vaadita kohteiden säilyttämistä kaikissa olosuhteissa.³⁴

Rakennettu kulttuuriympäristö asemakaavoituksessa

Luokan B tapaukset sijoittuvat melko tasaisesti eri vuosikymmenille; eniten niitä on 1970-, 1980- ja 2000-luvuilla, mikä kertoo rakentamisen voimakkuudesta. Luokan B tapauksissa purkamiseen liittyvät asemakaava-asiat painottuvat tutkimuksen alkuvuosikymmenille, etenkin 1970- ja 1980-luvuille. Useat purkamisasiat liittyvät Heinäpään alueen kerrostaloistumiseen, mutta myös muualla keskustassa vanhaa rakennuskantaa on korvattu uudella. Täydennysrakentamista puolestaan on tehty keskustan alueella koko tutkimuksen aikarajauksen ajan.

Keskustan alueella on useita suojeltuja kohteita, joten täydennysrakentamisen lähelle sijaitsevat useimmat kaavoituksessa huomioon otettava suojelukohde. Merkittävää on, että vuoden 1976 kaavamuutoksen kohdalla yksi kaupunkilainen oli esittänyt yhden kohteen suojelua. Kielteisessä vastauksessa kerrottiin, että tarkoituksena on nykyään laajempien kokonaisuuksien suojelu.³⁵ Ilmeisesti tämä toteutus on koskenut kokonaan uusia suojeluun otettavia kohteita, sillä Oulun kaavoituksessa ja uudisrakentamisessa on ollut luonteenomaista suojellun kohteen lähistön purkaminen. Säilytetään jonkin kohteen päärakennus, koska siihen on merkitty suojelumerkintä; muu tontti voidaan uudisrakentaa, välillä jopa melko suurella rakennustehokkuudella. Varsinkin 2000-luvulla Oulussa

---

³⁴ Ikonen & Mökkönen 2002.; Katso kaupunkiarkeologiset inventointiraportit, http://www.nba.fi/fi/kulttuuriymparisto/arkeologinen_perinto/historiallisen_ajan_perinto/kaupungit/inventointiraportit , luettu 19.5.2016.

³⁵ Oulun kaupunginvaltuuston kokouspöytäkirja (myöhemmin KV) 27.9.1976, 23. Oulun kaupunginarkisto, Oulu.

on toteutettu kaavamuutoksia, joilla on ollut vaikutusta kaupunkikuvaan. Silloin, kun tapauksissa on suojeltu rakennuksia, niiden säilymistä on edesautettu korjausrakentamisella, laajentamisella, saneeraamalla, ullakoiden ja kellarien käyttöönotolla sekä käyttötarkoituksen muuttamiseen liittyvällä rakentamisella. Pääasiassa suojeltuja kohteita on kohdeltu arvonsa mukaisesti, vaikka ajoittain museoviranomaiset ovat joutuneet puuttumaan kaavasuunnitelmiin.

Luokan B tapauksien perusteella 1970-luvulla rakentamisen suunnittelu on ollut tehokasta; purkutapauksia on eniten. 1960-luvulla niitä oli vielä vähän. 1990-luvulta lähtien purkamiset ovat vähentyneet ja 2000-luvulla purkutapauksissa on hyödynnetty rakennushistoriallista suunnitelmaa. Jo 1970-luvulla kaavoitukselle on ollut ominaista sekä säilyttäminen että purkaminen samalla alueella – välillä ikään kuin 'pakollisen suojelumäärän' säilyttämisenä. 1980-luvulta lähtien (suojaus)tapauksien perusteluissa on käytetty Oulun kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet - luetteloa.³⁶ 2000-lukua leimaavat suuret rakennushankkeet, joiden toteutuksesta museoviranomaiset ja kaupunkilaiset ovat toisinaan olleet eri mieltä.

Suojelulliset lähtökohdat asemakaavoituksessa ja rakennettu kulttuuriympäristö

Poiketen muista luokkaan C kuuluu myös muita kuin asemakaava-asioita. Tapaukset koskevat kohteiden suojelua rakennussuojelulaille ja ovat lausuntopyyntöjä kaupunginvaltuustolta. Tapaukset tarjoavat vertailumateriaalia kaavasuojelulle. Niitä ei määrällisesti ole paljon (7 kpl), joten ne eivät vie huomiota liiaksi pääaineistolta. Asemakaavallisissa tapauksissa painopiste on 1980-luvulla, 1990- ja 2000-lukujen ollessa seuraavina. Rakennussuojelulausuntoja on eniten 1990-luvulla. Rakennussuojelulausuntojen ajalliseen jakaumaan lienee vaikuttanut rakennussuojelulain voimaan tuleminen vuonna 1985 ja toisaalta ilmapiirin muuttuminen suotuisammaksi suojelua kohtaan 1980-luvulla – 1960- ja 1970-luvuillahan monet kaupungit, kuten Oulu, uudistuivat purkamalla vanhaa ja rakentamalla uutta. Maankäyttö- ja rakennuslain myötä rakennussuojelun keinona on enemmän suosittu kaavoitusta kuin lakia, joten lausuntojen vähäisyys 2000-luvulla (vain yksi) johtuu todennäköisesti tästä. Asemakaava-asioiden ajalliseen jakautumiseen lienee vaikuttanut oululaisen kunnallispoliittisen ilmapiirin muuttumisen suojelumyönteisemmäksi.

Rakennussuojelulausuntojen perusteella yhteisenä piirteenä näyttäytyy valtuuston kielteinen suhtautuminen rakennusten suojeluun lain kautta; yhdessäkään lausuntopyynnössä valtuusto ei puolla suojelua. Perusteluina on käytetty resurssipulaa, kohteen kuulumattomuutta inventoinnin kautta määritettyihin luetteloihin, alueen suunnitelmien epäonnistumista tai, että suojelu lailla ei ole paras vaihtoehto. Onko syynä se, että lailla suojelu antaa erittäin vahvan statuksen suojellulle kohteelle ja

---

³⁶ *Oulun Kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet*. Oulun kaupunki, Oulu, 1986.

kaupungin vaikutus liittyisi tämän jälkeen enää kohteen säilyttämiseen. Kaavalla suojellun kohteen statusta voi teoriassa olla muutettavissa – vaikei sekään käytännössä ole helppoa suojellussa ja arvostetussa kohteessa. Rakennussuojelulausuntojen perusteella ilman suojelupäätöksen voimaan tulemista monet rakennuksista tuskin olisivat enää olemassa, kuten Huuskon taloa, jonka tilalla olisi parkkitalo. Kaavoitus näyttäytyy siis ensisijaisena vaihtoehtona suojeluprosessissa, vaikka muitakin vaihtoehtoja on olemassa.

Luokassa C näyttäytyy positiivinen suhtautuminen kaavamuutosten kautta suoritettava suojelu. Kaikissa tapauksissa kaupunginvaltuuston pöytäkirjoihin ei ole merkitty tietoa siitä, millainen suojelumerkintä kaavaan on lopulta tullut.³⁷ Merkittyjen pöytäkirjatietojen perusteella kohdemerkinnällä suojeltuja kohteita on eniten, sillä aluemerkinällä suojeltuja on vain yksi.

Purkaminen asemakaavoissa

Luokkaan X kuuluvat tapaukset, joissa vanhaa rakennuskantaa on jo purettu, joten kaavamuutos ei ole enää vaikuttanut rakennusten kohtaloon. Luokan tapauksista harva on ollut rakennustaiteellisesti tai kulttuurihistoriallisesti arvokas. Joukossa voinut olla tällaisia kohteita, etenkin vanhemmissa tapauksissa, koska valtuuston pöytäkirjoissa on hyvin vähän tietoa kohteesta. Puretuilla rakennuksilla on saattanut olla arvoa ja merkitystä laajempina kaupunkikuvallisina kokonaisuuksina.

Suurimmassa osassa kaavoituspäätöksessä kerrotaan, että ”vanhat puurakennukset on purettu”. Käsitettä vanha ei määritellä, joten purettujen rakennusten ikä jää epäselväksi. Tapauksissa, joissa purkamisen kohteena olevan rakennuksen materiaali on määritelty, on purettavana ollut puurakennus. Purkamista ei ole perusteltu kaavamuutoksessa, koska päätös asiasta on tehty jo aiemmin. Ainoastaan viimeisimmässä asemakaava-asiassa, vuodelta 2008, on mainittu, että muutokseen kohteena olevasta tontista on tehty rakennushistoriallinen selvitys.

Kulttuuriympäristön arvot kaavoituspäätöksissä

Kulttuuriperintö ja erityisesti kulttuuriympäristö ovat olennainen osa kaavoitusta. Kaavoituspäätöksiä tehdään samalla päätöksellä kulttuuriympäristön kohteista. Päätöksiin vaikuttavat erilaiset tekijät ja niitä perustellaan eri tavoin. Tämän tutkimuksen kannalta merkittävää on, miksi joitain kohteita suojellaan ja joitain ei. Tähän kysymykseen vastauksia voivat antaa arvot, joita kohteelle on päätöksentekotilanteessa annettu.

---

³⁷ Se, millaisella suojelumerkinällä kohteet on suojeltu, ei kuulu tämän tutkimuksen piiriin.

Kaikissa tutkimuksen kaavoitustapauksissa ei ole määritelty kohteen arvoja. Suurimmasta osasta annetun arvon voi nähdä kohteen kuvailusta, eikä arvottamista toimintana ole täten tehty tietoisesti. Joissain tapauksissa arvo on ”piilossa” kuvailun seassa, eikä pöytäkirjassa ole suoraan ilmaistu kohteen olevan esimerkiksi kulttuurihistoriallisesti arvokas. Vanhimmissa tapauksissa, kuten Heinäpään alueen muutoksen kohdalla tai muissa purkamistapauksissa, muutoksen kohteena olevista rakennuksista on vähän tietoa, joten arvottamistakaan ei liene tehty. 2000-luvun tapauksissa ilmenee tietoista arvottamista, kun kaavoitussuunnitelmat pohjautuvat arvottamiselle tai että alueesta on tehty kaavoituksen taustalle arvottamistyötä.³⁸ Kaavoitustyön ja lakien muuttuessa arvottaminen on tullut enemmän osaksi kaavoitustyön ja kulttuuriympäristön päätöksentekoa.

Pöytäkirja-aineistosta on analysoitu kulttuuriympäristölle annettuja arvoja – olivatpa ne tietoisesti tai tiedostamattomasti annettuja.³⁹ Kolme eniten käytettyä olivat kulttuurihistoriallinen, rakennustaiteellinen ja kaupunkikuvallinen arvo. Useassa tapauksessa kohde tulkittiin tarkemmin määrittelemättä arvokkaaksi. Muutamissa tapauksissa tunnustettiin käyttöön liittyvää arvoa. Monessa arvoa ei tuotu lainkaan esiin. Paikallista merkittävyyttä kohteilla nähtiin olevan eniten, sitten maakunnallista ja melkein saman verran valtakunnallista merkittävyyttä.

Taulukko 1. Eri arvojen jakautuminen luokissa A, B ja C.

Arvo/Luokka	Luokka A	Luokka B	Luokka C	Yhteensä
Kulttuurihistoriallinen (KU)	6	32	13	51
Rakennustaiteellinen (RA)	1	34	9	44
Kaupunkikuvallinen (KA)	1	27	9	37
Käyttöön liittyvä (KÄ)	-	5	-	5
Arvokas (A)	7	13	10	30
Ei tietoa (?)	4	32	2	38
Paikallisesti merkittävä (P)	-	22	10	32
Maakunnallisesti merkittävä (M)	-	7	5	12
Valtakunnallisesti merkittävä (V)	-	10	1	11

Lähde: Oulun kaupungin kunnalliskertomukset 1963–1976; Oulun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1977–2012.

Masonin arvotypologian perusteella kolme useimmin käytettyä arvoa (kulttuurihistoriallinen, rakennustaiteellinen ja kaupunkikuvallinen) ovat sosiokulttuurisia arvoja. Kulttuurihistoriallinen arvo on historiallinen arvo, joka voidaan tulkita koulutukselliseksi/akateemiseksi arvoksi, joka liittyy tietoon.

Kaupunkikuvallisuus on sekä historiallinen että kulttuurinen/symbolinen arvo, mutta ennen kaikkea se on esteettinen arvo. Kulttuuriympäristön kohde liittyy kaupunkiin osana historiallista

³⁸ KV 21.3.2005, § 30. Oulun kaupunginarkisto, Oulu; KV 20.6.2005, § 81. Oulun kaupunginarkisto, Oulu.

³⁹ Taulukko 1.

kaupungistumista, kaupungin identiteettiä ja nykypäivän tasolla se on visuaalinen osa kaupunkirakennetta; kohde saattaa siis olla arvokas osa kaupunkia, esimerkiksi nähtävyytenä. Kulttuurisella/symbolisella kohteella voi olla jaettuja merkityksiä kaupunkilaisten keskuudessa liittyen paikan merkityksiin.

Rakennustaiteellinen arvo liittyy ensisijaisesti arkkitehtuuriin; eriaikakausien rakennustyyliin tai tuntuun arkkitehtuuriin. Rakennustaiteellinen arvo voi siis olla esteettinen arvo sekä historiallinen että kulttuurinen, taiteellinen arvo, mutta myös koulutuksellinen/akateeminen arvo perustuen tietosisältöön. Rakennustaiteellinen arvo perustuu osaltaan kulttuuriympäristön muihin kohteisiin – kuten aiemmat kulttuurihistoriallinen ja kaupunkikuvallinen arvo.

Pöytäkirjoissa mainitut arvot voidaan ymmärtää monella tavalla. Ongelmana on, että arvon maininnan lisäksi (jos suoraa mainintaa edes on), sitä ei perustella tai tarkenneta mitenkään. Valtuuston päätöksiä on siis osittain tehty sekä historiallisin, esteettisin, että tietoarvollisin perustein. Sen sijaan huomiotta ovat jääneet sosiaaliset, hengelliset tai kokemukselliset arvot ja näiden kautta syntyvät kulttuuriset/symboliset arvot; ne ovat kuitenkin voineet vaikuttaa päätösten taustalla. Kulttuuriympäristö sisältää rakennuksiin ja muihin rakenteisiin ja paikkoihin liittyviä tarinoita ja muuta aineetonta kulttuuriperintöä.⁴⁰ Aineellinen kulttuuriperintö, kuten rakennukset, voidaan nähdä arvokkaina niiden aineettomien ominaisuuksiensa kautta. Ne toimivat toisinaan työvälineinä rakennettaessa yhteisöllistä muistia ja identiteettiä.⁴¹

Taloudellisia arvoja on käytetty hyvin vähän päätöksenteossa. Yhdessä tapauksessa on suoraan huomioitu rahan vaikutus: rakennussuojeluhakemukseen lausuntoa antaessaan valtuusto ei puolla suojelua, koska siihen ei ole resursseja.⁴² Sen sijaan useiden päätöksen taustalla voidaan epäsuorasti nähdä taloudellisuuden ja rahan vaikutus, mutta sitä ei ole tuotu suoraan esille. Kun purkamispäätöksiä perustellaan rakennuksen huonokuntoisuudella, voidaan kysyä, että merkinnekö perustelu liian kallista rakennuksen peruskorjausta. Tehdyt päätökset eivät täten ole läpinäkyviä. Poliittisessa päätöksenteossa raha vaikuttaa taustalla, mutta kulttuuriympäristön kohdalla sitä ei pidetä yleisesti hyväksyttynä perusteluna, sillä historiallisia arvoja on vaikea mitata rahassa. Ehkä tämän vuoksi Oulun kaavoituksessa ei ole tuotu esille rahan todellista merkitystä päätökseen. Masonin esittämässä positiivisessakaan mielessä taloudelliset arvot on jätetty huomiotta kulttuuriympäristön kohteiden käsittelyssä. Kohteiden 'kuluttaminen' tai taloudellinen

---

⁴⁰ Eeva Karhunen, ”Rakennusperintö ja sen arvot”. *Mitä on kulttuuriperintö?*. Toim. Outi Tuomi-Nikula, Riina Haanpää & Aura Kivilaakso. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2013, 268.

⁴¹ Karhunen 2013, 286.

⁴² KV 17.6.1991, 20. Oulun kaupunginarkisto, Oulu.

hyödyntäminen on jätetty huomiotta, minkä vuoksi voidaan kysyä, että halutaanko oululaisessa kunnallispolitiikassa esimerkiksi kulttuurimatkailu ja kaupungin menneisyys nähdä yhtenä taloudellisena kehittämiskohteena.

Oulun kaupungin kaavoituksen päätöksenteoissa kulttuuriympäristön kohteiden arvottaminen on liittynyt käytännössä siihen, onko kohde suojelun arvoinen vai onko uudisrakennus parempi valinta taloudellisesti tai kaupunkikuvallisesti. Päätöksiin ovat vaikuttaneet historialliset ja esteettiset arvot. Suunnitelmallista arvottamista ei ole tehty kuin muutamassa tapauksessa 2000-luvulla. Onkin kysyttävä, miksi Oulun kaavoituksen kulttuuriympäristöä koskevassa päätöksenteossa on perusteluina käytetty erityisesti näitä arvoja. Kulttuuriympäristöä käsiteltäessä historiallisuus on selkeä ja yleisesti tunnustettu arvo, jota ei juuri kyseenalaisteta ja jonka käyttöä ei tarvitse perustella enempää. Esteettiset arvot ovat samoin tärkeitä kaikille kaupunkilaisille, sillä kauniissa kaupungissa on miellyttävämpää asua. Tietyt rakennukset puolestaan luovat kaupunkilaisten mielissä Oulusta Oulun niiden kaupunkikuvallisen aseman vuoksi. Nämä arvot ovat sellaisia, joita on helppo käyttää perusteluina ja joista suurin osa ajattelee samalla tavalla. Identiteetti-arvon huomioiminen liikkuu yksilötasolla, samoin kuin kokemuksellisuuteen liittyvät arvot. Sosiaaliset arvot voivat koskea vain muutamia ihmisiä, mutta toisinaan myös laajempia ihmisjoukkoja. Nämä arvot ovat puolestaan vaikeammin selvitettävissä ja kaikki eivät ole niistä samaa mieltä, joten niiden käyttäminen perusteluna on hankalampaa.

Harrisonin mielestä onkin kysyttävä, miksi tietyt kohteet suojellaan ja miksi toisia ei. Hänen mielestä laajemmassa, globaalissa mittakaavassa nähtynä suojellut kulttuuriperintökohteet ylipursuavat kohteita, jotka liittyvät kansalliseen tai paikalliseen menneisyyden kertomukseen ja näin olleen peilaavat lähinnä, pienen ryhmän, paikallisen tai kansallisen eliitin, käsitystä menneisyydestä ja nykyisyydestä tulevaisuudessa. Onkin kysyttävä sitä, otetaanko kriittisesti huomioon tiettyjen kulttuuristen, sosiaalisten, taloudellisten tai poliittisten ympäristöjen kulttuuriperinnöllisessä suojelemisessa se, minkälainen menneisyys luodaan nykypäivänä tulevaisuutta varten. Minkälaisia materiaalisia muistoja säilytetään ja minkälaisia hävitetään luomalla nykypäivän käsitystä menneisyydestä.⁴³

Ihannetilanne kaavoituksessa kulttuuriperinnön näkökulmasta on sellainen, jossa suunnittelu lähtee aina olemassa olevasta rakennuskannasta ja kulttuuriympäristön kohteiden huomioinnista niin, että purkamista ja tuhoamista pohditaan kriittisesti siltäkin näkökulmalta, minkälaista menneisyyttä näillä päätöksillä tehdään; siis mahdollisimman monen mielipiteitä hyödyntäen. Todellisuudessa harvoin

---

⁴³ Harrison, 2013, 591.; katso myös Holtorf, 2015.

ollaan tällaisessa tilanteessa; kriittisen arvottamisen tulee siis olla olennainen osa kulttuuriperintöhallintoa. Kriittisen arvottamisen kautta päätöksen tekoon saadaan tarvittavaa syvyyttä, koska kaikkea ei voida suojella resurssipulan vuoksi. Onkin positiivista, että Oulussa on päivitetty Oulun arvokkaat alueet -julkaisu.⁴⁴

Arkeologinen kulttuuriympäristö suhteessa rakennettuun kulttuuriympäristöön

Oulun kaupunginvaltuuston kokouspöytäkirjojen perusteella kaavoituksessa eniten arvostetaan kohteita, jotka ovat historiallisesti merkittäviä, tietoa antavia sekä kaupungin visuaalisia osia. Tämän vuoksi rakennettua kulttuuriympäristöä ja arkeologista kulttuuriympäristöä on kohdeltu kaavoituksessa eri tavalla. Rakennusperinnön osalta historiallisuus ja esteettisyys toteutuvat ilman, että rakennukseen tarvitsee kajota. Rakennusperintö on julkisen luonteensa lisäksi osa ihmisten yksityistä elinympäristöä, jolloin suojeluperusteina ovat rakennuksen merkitykseen liittyvät muistot sekä käyttö- ja symboliarvot – vaikka tätä näkökulmaa ei Oulun kaavoituksessa tuodakaan esille.⁴⁵ Arkeologiset kohteet ovat sen sijaan harvoin näkyvä osa kaupunkia ja niiden tieto-arvo perustuu kaivauksiin eli kajoavaan ja tuhoavaan tutkimukseen, mikä toisaalta tekee arkeologiasta yhden, hetkellisesti näkyvän osan kaupunkikehitystä. Laajemman erilaisia, kuten sosiaalisia tai kulttuurisia, arvoja huomioivan lähestymistavan kautta eri kohteet saadaan lähemmäs toisiaan. Positiivisten taloudellisten arvojen, kuten kuluttamisen ja kohteiden hyödyntämisen, huomioimisen kautta saadaan arvottamiseen menneisyydestä tulevaisuuteen ulottuvaa näkökulmaa.

Arkeologisen kulttuuriympäristön kohdalla harvoin puhutaan suoraan arvoista. Ainoastaan kahdessa tapauksessa mainitaan sana arvo. Nämä tapaukset ovat vuosilta 2007 ja 2008. Vuoden 2007 kallioparkin asemakaavassa Otto Karhin puiston kerrotaan olevan kulttuurihistoriallisesti arvokas alue ja vuoden 2008 tapauksessa alueen sanotaan kuuluvan rakennusperinnön, kulttuuriperinnön ja kaupunkikuvan kannalta arvokkaaseen alueeseen.⁴⁶ Kaupunkiarkeologisessa inventoinnissa Otto Karhin puisto on 1. luokkaa ja toisen tapauksen korttelista osa kuuluu 2. luokkaan.⁴⁷ Missään muissa luokan A tapauksissa ei ole kuitenkaan otettu suoraan huomioon arvoja. Rakennusperinnön arvoja on kaavoituksen yhteydessä tarkasteltu moninaisemmin – vaikka ei useinkaan tarkoituksella. Muinaisjäännöksille puolestaan ei ole annettu arvoja. Oulun kaavoituksessa muinaisjäännökset nähdäänkin itseisarvona. Koska muinaismuistolain mukaan kohteisiin ei saa kajota ja Museovirasto

---

⁴⁴ Oulun kaupungin yleiskaavoitus, *Arvokkaita Alueita Oulussa 2015*.

http://www.ouka.fi/c/document_library/get_file?uuid=14e80b1f-3357-42bf-bae7-fde1dcb8cb02&groupId=64220 (luettu 13.5.2015).

⁴⁵ Aura Kivilaakso, ”Arvokeskustelua elämän ja suojelun ympäristöissä”. *Mitä on kulttuuriperintö?*. Toim. Outi Tuomi-Nikula, Riina Haanpää & Aura Kivilaakso. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2013, 214.

⁴⁶ KV 21.5.2007, § 48. Oulun kaupunginarkisto, Oulu; KV 21.4.2008, § 39. Oulun kaupunginarkisto, Oulu.

⁴⁷ Kallio-Seppä, 2007, Liite 1.

on määrittänyt huomioon otettavat kohteet inventoinneissaan, muinaisjäännöskohteet otetaan huomioon kaavoituksessa lakien määräämällä tavalla. Tarkemmin niiden arvoja ei kuitenkaan tarkastella. Vaikka arkeologinen kulttuuriympäristö ei ole näkyvä osa kaupunkia kuin rakennettu kulttuuriympäristö, se ei silti tarkoita, etteikö sillä voi olla yhtäläisiä monenlaisia arvoja.

Rakennusperinnön osalta päätöksissä käytetään enemmän arvoa perusteluna. Usein käytetty perustelu on kohteen kuuluminen tai kuulumattomuus Oulun kaupungin kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet -luetteloon. Jonkin verran perusteluissa, nimenomaan positiivisessa mielessä, on käytetty Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet -luetteloa.⁴⁸ Etenkin pelkästään Oulua koskevaa luetteloa on käytetty päätöksenteossa auktoriteettina. Jos kohde on alusta asti pyritty suojelemaan, luettelolla on helppo perustella suojelupäätös. Jos taas suojeleminen on rakennussuunnitelmien kannalta häiriötekijä, luetteloon kuulumattomuus on hyvä perustelu suojelematta jättämiselle, eikä kohdetta täten tarvitse tarkemmin arvottaa. Erilaiset luettelot ja inventoinnit siis ohjaavat sekä suojelua että suojelematta jättämistä niin meillä kuin muualla,⁴⁹ joten on tärkeää pitää ne arvotuskriteerienkin osalta ajantasaisina.

Johtopäätökset

Kaavoituspäätöksiä perusteella eri vuosikymmenten päätöksenteko eroaa toisistaan. Arvottamisesta ja yleensä kulttuuriympäristön kohteiden kohtelun päätöksenteossa voidaan havaita tietty kehityskaari. Purkamisen huippuvuosikymmen oli 1970-luku, jonka jälkeen purkamistapaukset vähenivät huomattavasti; niitä kuitenkin on kaikkein eniten. Rakennuskannan purkaminen koski huomattavasti useammin puurakennuksia kuin kivirakennuksia. 1980-luvulla puolestaan suojeluasioita oli määrällisesti eniten. Oulun tapausten määrät seuraavat vastaavaa kehitystä Suomessa, kun valtavan uudisrakentamisen jälkeen suojeluun alettiin kiinnittämään huomiota. Suurten purkamisten vuosikymmenistä on tultu harkitsevamman ja suojelevamman kaavoituksen piiriin, jossa toisinaan toteutetaan varsin mittavia uudistushankkeita.

Oulun kulttuuriympäristön kohteisiin liittyvissä kaavoituspäätöksissä erottuu yhtenä piirteenä tapaukset, joissa suojellaan ja/tai säilytetään sekä samalla puretaan ja/tai rakennetaan uutta. Luokan B tapausten kautta voidaan havaita, että tällaisia tapauksia on useita joka vuosikymmenellä. Lisäksi on huomattava, että alueellisia suojelumerkintöjä käytetään vähemmän kaavasuojelussa kuin kohdemerkintöjä, niin rakennetun kuin arkeologisen kulttuuriympäristön kohdalla. Suojeltujen kohteiden välittömässä läheisyydessä voidaan toteuttaa mittavia rakennushankkeita. Vaikka Oulussa

---

⁴⁸ *Pohjois-Pohjanmaan kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet*, 1993.

⁴⁹ Harrison, 2013; Holtorf, 2015.

on pyritty laajempien kohteiden suojelemiseen, siitä huolimatta tällaisten tapausten vähyys on silmiinpistävä; eikä vanhasta puu-Oulusta olekaan säilynyt laajempia puutaloalueita kuin esimerkiksi vanhassa Raahessa tai Kokkolassa.

Oulun kaupungin kaavoituksessa merkittävää on erilaisten kulttuuriympäristön kohteiden kohtelemisen eriarvoisesti eli arvottamalla toiset kohteet tärkeämmiksi kuin toiset. Suurin ero on arkeologisten kohteiden ja rakennusperinnön välillä. Arkeologista kulttuuriympäristöä on huomioitu kaavoituksen osana laajemmin vasta 2000-luvulla kaupunkiarkeologisen inventoinnin seurauksena. Kaikista arkeologisia kohteita koskevista tapauksista tutkimuksessani vain 24 prosenttia on ennen vuotta 2000 edeltävältä ajalta eli melkein neljältä vuosikymmeneltä. Rakennusperintöön liittyvät tapaukset sijoittuvat vuosikymmenille huomattavasti tasaisemmin.

Arkeologisten kohteiden huomiointi kaavoituspäätöksissä on myös erilaista. Suurimmassa osassa tapauksista uuden kaavan ja uuden rakennuskannan suunnittelemista ei ole estänyt paikalla ollut tai oletettu rauhoitettu kiinteä muinaisjäännös. Tärkeintä on ollut, että kohde on saatu tutkittua ennen tuhoutumista. Ainoastaan Linnansaaren muinaisjäännösalue on huomioitu ja säilytetty koko tutkimusaikana, vaikka siellä on tehty kaivauksia, jotka ovat luonteeltaan tuhoavia. Rakennusperinnön osalta suhtautuminen on ollut toisenlaista. Koko ajan on vallinnut oletus, että on olemassa sellaisia rakennuksia, joita ei saa tai ei haluta purettavan, vaan ne pyritään säilyttämään. Käsitys siitä, millainen tällainen rakennus voi olla, on muuttunut tutkimuksen aikarajauksen sisällä: teatterin modernistinen rakennus koettiin arvokkaaksi 2000-luvulla.⁵⁰

Syyt kulttuuriympäristön kohteiden erilaiseen kohteluun ovat kohteessa nähdyissä arvoissa. Kuten käy ilmi, sosiokulttuuriset arvot, historialliset arvot sekä esteettiset arvot ovat Oulun kaupunginvaltuuston pöytäkirjojen kaavoitusasioissa eniten käytettyjä perusteluja. Kohteita arvotetaan niiden antaman tiedon ja niiden kaupunkikuvallisen osallisuuden kautta. Rakennettu kulttuuriympäristö vastaa tähän arvoilmentymään paremmin kuin arkeologinen kulttuuriympäristö. Muinaisjäännökset ovat luonteeltaan kaupunkikuvallisesti näkymättömämpiä ja vaativat usein kajoavia menetelmiä antaakseen tietoa.

Arvottaminen osana Oulun kaupunginvaltuuston päätöksentekoa ei ole suunnitelmallista kuin vain kahdessa tapauksessa 2000-luvulla. Muissa tapauksissa kohteen arvo ilmaistaan kohteen kuvailun yhteydessä tai ei ollenkaan. Arvottaminen liittyy päätöksentekoon kaavoituksessa niin, että päätösten perusteluina käytettyihin luetteloihin kohteet on yleensä valittu arvottamisen kautta. Oulun kaupunginvaltuuston kokouspöytäkirjoista ilmenevä arvottaminen perustuu vahvimmin

---

⁵⁰ KV 14.10.2002, § 130. Oulun kaupunginarkisto, Oulu.

historiallisten arvojen hyödyntämiseen, sen sijaan sosiaaliset arvot, identiteetti-arvot sekä kokemuksellisuus jäävät huomiotta. Taloudellisiakaan arvoja ei käsitellä suoraan negatiivisina tai positiivisina arvoina, vaikka ne vaikuttanevat päätöksentekoon. Käyttöön liittyviä arvoja on hyödynnetty muutamassa tapauksessa, mikä kertoo päätöksenteon suuntautumisesta laajakatseisempaan arvottamiseen.

Oulun kaavoituksessa on koko ajan kuljettu kohti vuorovaikutteisempaa ja avoimempaa toimintaa. Suurin muutos prosessiin tuli maankäyttö- ja rakennuslain myötä. Tiedon määrä kaavoituspäätöksissä kasvoi lain tultua voimaan, sillä perustietojen lisäksi mukana tulee olla osallistumis- ja arviointisuunnitelmat, kaikki muistutukset ja lausunnot sekä kaikki kaavan valmisteluvaiheen selostukset. Maankäyttö- ja rakennuslailla pyritään vuorovaikutteiseen toimintaan tiedottamalla kaavoituksesta kaupunkilaisille ja erityisesti asianomaisille. Kaupunkilaiset ovat osallistuneet päätöksentekoon Oulussa, sillä kaavahankkeiden yhteydessä kaupunkilaisten mielipiteitä saattoi olla kymmenittäin. Suurissa hankkeissa toisaalta kävi ilmi, miten kaupunki usein sai tahtonsa läpi. Viranomaisten mielipiteet otetaan paremmin huomioon kuin kaupunkilaisten. Kulttuuriympäristöä koskien ja laajemmassa mittakaavassa kaupunkilaisten mielipiteet eivät saaneet muutosta aikaan. Osallistaminen on tullut trendikkäämmäksi toiminnaksi myös muilla aloilla kuin kaavoituksessa, mutta ongelmana Oulussa on ollut osallistamalla saadun tiedon hyödyntäminen päätöksenteossa.

Suhde kulttuuriympäristöön Oulussa on ajan mittaan muuttunut suojelevammaksi – on ymmärretty vanhan rakennuskannan merkitys osana kaupunkia. Arvojen kautta historiallisuus on syy, miksi kulttuuriympäristöä arvostetaan. Valtuuston päätöksissä Oulun kaupunkikuva ja kulttuuriympäristö näyttäytyy muuttuvana ja uudistuvana. Arkeologinen kulttuuriympäristö ei ole ollut muutoksen esteenä; se on ollut mahdollista tutkia ja tuhota. Rakennetun kulttuuriympäristön kohteita on toisinaan purettu ja toisinaan säilytetty. Useimmiten vanha rakennuskanta ilmenee rakennuksina siellä täällä uudempien rakennusten joukossa – muutamassa tapauksessa vanhaa rakennuskantaa on alueella enemmänkin. Tutkimus kertoo enemmän Oulun päättäjien kuin kaupunkilaisten suhteesta kulttuuriympäristöön. Voidaankin kysyä, kuinka nämä kaksi eroavat toisistaan.

Kiitokset

Kiitämme dosentti, professori Paul R. Mullinsia hyödyllisistä kommentteista ja avusta.

Summary: Cultural environment in town planning – Value judgement in conservation planning in the Oulu city center in 50 years time span

This article concentrates on cultural heritage, especially cultural environment, value judgement and decision making in the context of town planning. The article examines how decisions about cultural heritage have been made in town planning and the concrete criteria communities use to assess their heritage. The area of study is the center of Oulu, and it focuses on the period 1963-2012, from the beginning of Antiquities Act to the consolidation of municipalities in Oulu, with a focus on the city council minutes as source material.

Value judgement considering cultural heritage are quite complex. One site can have multiple values and those values can even be in contradiction between each other. Also, not all values are consistently measured or compared with one another. Values are not inherent or unchangeable, so the values of cultural heritage should be studied often. In this article values are defined in the way Randall Mason has studied them as both sociocultural and economical values.

There are not mentions of values in every case in this study. Value judgement is not clearly something that has been done consciously. It is possible, however, to identify values given to the site from the description of the site. In cases where it is possible to find out values, the three most commonly invoked values were cultural historical value, architectural value and townscape value. Also, in many cases the site was thought to be simply valuable without further explanation. All three acknowledged values are sociocultural values, according to Mason. Economical values were rarely used, although they clearly have a role in decision making. Decisions have been justified by aesthetic and information based values. Social, spiritual and economical values have not been used in town-planning decision making. It is possible that those values used are more commonly agreed upon and thus easier to use, but value judgement was not a conscious act during planning process – although it has become more conscious.